

Willekeurige sluipmoorden

INGER SCHAAP OVER DE *SILBERTANNE AKTION*

Vanaf september 1943 werden gedurende een jaar aanslagen gepleegd op onschuldige Nederlandse burgers. Zeker 45 mensen kwamen om in de zogenaamde *Silbertanne Aktion*. Inger Schaap schreef als eerste een studie over dit onderwerp. Afgelopen jaar verscheen haar boek *Sluipmoordenaars. De Silbertanne-moorden in Nederland 1943-1944*.

"In 1943 werden door de NSB lijsten opgesteld met namen van mensen die als anti-Duits bekend stonden. Nu was er weinig voor nodig om op zo'n lijst te komen en zijn er verschillende verklaringen afgelegd over het waarom ervan. Een NSB'er verklaarde later dat het was om die mensen foldertjes van de beweging te sturen om ze over te halen lid te worden. In feite ging het gewoon om inlichtingen. Die lijsten zijn gebruikt om mensen als doelwit aan te merken van de *Silbertanne Aktion*. Het gebeurde ook

dat er na een aanslag van het verzet rechercheurs van de *Sicherheitsdienst* (SD) vooruit werden gestuurd naar die plaats om inlichtingen in te winnen.

De slachtoffers waren geen kopstukken uit het verzet. Velen zullen dus ook gedacht hebben dat zij niets te vrezen hadden, omdat ze niet waren aangesloten bij het georganiseerde verzet. Deze mensen doen dus wel de deur open wanneer er iemand met een uniform van de luchtbeschermingsdienst aanbelt. Of voor onbekenden die zeiden dat ze met de auto gestrand waren en een dokter nodig te hebben. Alles werd eraan gedaan om geen argwaan bij het slachtoffer te wekken.

De meeste slachtoffers zijn thuis vermoord, anderen werden eerst meegenomen in een auto van de SD, die niet als zodanig herkenbaar was natuurlijk. De nummerborden werden verwisseld, en de daders waren in burger gekleed. In een enkel geval brachten ze het slachtoffer naar de plek waar de aanslag was geweest die de aanleiding tot de moord vormde."

Silbertanne in wording

"Hanns Rauter was hoofd van de SD en SiPo. Hij zei in een verklaring dat de opdracht voor de sluipmoorden van Himmler kwam. Dat Rauter het plan in een bureau had gestopt en dat Feldmeijer, voorman van de Germaanse SS (de radicale tak van de NSB), ervan hoorde en aandrang op de uitvoering. Feldmeijer kon het goed vinden met Rauter, maar lag slecht bij Mussert.

Volgens Loe de Jong zou Mussert ook tegen de *Silbertanne*-moorden zijn geweest en pas toegegeven hebben toen hij zich in de hoek gedreven voelde. Hij kon het gebruiken om de gemoederen in de partij te sussen, zonder zelf vuile handen te maken. Maar dat

Inger Schaap.

is allemaal achteraf, want officieel was de NSB niet de vertegenwoordigende partij van de bezetter.

Vanaf het begin van de bezetting werden represailles genomen, meestal het fusilleren van gijzelaars. Dan ging het om mensen die al gevangen waren genomen, op wie een verdenking rustte en die in afwachting van een onderzoek of vonnis waren. Of de Duitsers hielden razzia's waarbij Joden of jongemannen werden opgepakt en gedeporteerd naar kampen.

Het verschil met de *Silbertanne*-moorden zit hem in die bekende aanplakbiljetten. Daarop stond 'Bekendma-

niet afnam. Verzetsman Gerrit Gunnink uit Meppel schrijft in zijn memoires: "Er waren onderhand al zoveel liquidaties en overvallen door het verzet gepleegd, dat de SD met tegenacties begon, wat ons de schrik hevig in de benen deed slaan."

Een van de eerste *Silbertanne*-slachtoffers is de vader van een van de knokploegleden. Dit slachtoffer had dus wel een connectie met het verzet. In andere gevallen was dat niet zo: dat schepte enorme verwarring bij tijdgenoten over de exacte motieven van een dergelijke aanslag. Niemand was meer veilig.

'Slachtoffers moesten een groot sociaal netwerk hebben, zodat het meer indruk maakte'

king: als represaillemaatregel voor die en die misdaad tegen het Duitse Rijk zijn de volgende mensen omgebracht...'. Dat is met de *Silbertanne*-moorden nooit gebeurd. Het was juist geheim en de aanslagen werden dan ook nooit opgeëist."

Vergelding en verwarring

"De aanleiding voor de moorden was het groeiende verzet in de loop van 1943, dat daardoor overigens

Het bekendste slachtoffer was A.M. de Jong. Hij schreef de serie Merijntje Gijzen. Twee mannen belden aan bij zijn huis in Blaricum en toen zijn dochter open deed, gaven ze te kennen dat ze van de luchtbeschermingsdienst waren. Ze hadden een smoes dat ze de verduistering moesten controleren en dat ze daarom de schrijver zelf wilden spreken. De echtgenote van De Jong vertrouwde het niet, maar liet ze binnen. Terwijl de mannen met de schrijver praatten, bood de vrouw

De familie Flu in de zomer van 1943. Dokter Flu werd slachtoffer van de *Silbertanne Aktion*.

hen nog een kopje thee aan. Na het gesprek gaan de mannen weg, maar bij de deur schieten ze A.M. de Jong dood.

De manier waarop de *Silbertanne*-moorden werden uitgevoerd, leek op die waarop het verzet aanslagen pleegde. Die deden zich bijvoorbeeld voor als landwachters of SD'ers. Er was verwarring over wie De Jong had omgebracht: de bezetter of het verzet. Doordat hij lid was van de *Kulturkammer*, leek het alsof hij Duitse sympathieën had. Maar De Jong was juist lid om zijn zoon, die met een Joodse was getrouwd, te kunnen beschermen en om onder pseudoniem boeken van Joodse schrijvers uit te kunnen brengen.

ne-aanslag werd nooit via een officiële mededeling van de bezetter bekendgemaakt. Dan zou meteen duidelijk zijn dat het van de bezetter kwam. Nu bleven omwonenden in twijfel: 'Is hij door het verzet vermoord? Was hij soms fout?'

Onrust in de NSB

"De eerste *Silbertanne*-moord vond eind september 1943 plaats. Directe aanleiding is de moord op een boer in Drenthe die lid was van de NSB, maar er werd al langer nagedacht over maatregelen tegen het almaar groeiende verzet. In februari 1943 vermoordde de Amsterdamse verzetsgroep CS-6 twee hoge functionarissen

'Het maakt nogal wat uit of je iemand op een slagveld neerschiet of thuis in zijn pyjama'

Het uitkiezen van de slachtoffers was een onduidelijk verhaal. Er zat weinig patroon in en dat is juist kenmerkend voor deze moorden. Een lijn die je wel kunt ontdekken, is dat het vooral mensen waren met een grote sociale kring, bijvoorbeeld een fabrieksdirecteur of een dokter die bij verschillende mensen thuis kwam. De aanslag had dan op veel mensen een grote impact en gold als afschrikwekkend voorbeeld.

Hoewel de sluipmoorden na de oorlog werden uitgelegd als represailles, waren ze dat niet. Een *Silbertan-*

die tot het schaduwkabinet van Mussert behoorden.

Daarna ging het verzet zich steeds meer richten op gewone NSB'ers. Hierdoor ontstond er onrust en drongen de leden aan op maatregelen.

Rauter zorgde voor bewapening van NSB'ers die afgelegen woonden en de landwacht werd opgericht als een soort beschermingsdienst. De april/mei-stakingen in 1943 zorgden voor een enorme impuls van het verzet en de roep om tegenmaatregelen werd luider. In september 1943 werd daarom toevlucht genomen tot ter-

De moord op dokter Flu werd gereconstrueerd door de politie van Leiden.

Inger Schaap,
**Sluipmoordenaars. De Silbertanne-
moorden in
Nederland
1943-1944**
(Just Publishers
Leeuwarden, 2010),
256 blz, € 19,95.

reur en begon de *Silbertanne Aktion*. Na een jaar leken de sluipmoorden weer op te houden. Er waren een paar factoren die daaraan bijdroegen. Om te beginnen was de uitvoering lastig. Uit de verklaringen achteraf bleek dat geen van de daders, zowel SS als SD, er veel zin in had. De SD en SS wilden eigenlijk ook niet samenwerken. De SD zag zichzelf meer als politie die natuurlijk de orde moest handhaven, maar ook moorden moest oplossen. Vergeldingsacties uitvoeren zagen ze niet als een hoofdonderdeel van hun werk. De SS'ers waren meer de ruige types. Deze twee instanties werkten dus niet goed samen. Ze hielden zich niet aan afspraken of kwamen te laat en meer van dat soort dingen.

In juli 1944 gaf Hitler het *Niedermachungsbefehl*. Dat deed hij naar aanleiding van de aanslag op zijn leven in de *Wolfschanze*. Deze verordening hield in dat iemand die betrappt werd op verzet of sabotage direct mocht worden neergeschoten. Het geheimzinnige van de *Silbertanne*-acties was dan niet meer nodig. Als je te dicht bij een spoorlijn liep, kon dat al als sabotage uitgelegd worden.

Maar ook na dat *Niedermachungsbefehl* was er nog wel een aanslag die de *Silbertanne*-werkwijze volgde. Het is lastig om precies een einddatum te noemen. Ik heb de grens getrokken op basis van verklaringen in archiefmateriaal. Na september 1944 kwam ik geen aanwijzingen meer tegen en ik vermoed dat het toen gestopt is."

Nabestaanden

"Voor het boek *Sluipmoordenaars* heb ik een aantal familieleden van slachtoffers geïnterviewd. Veel van hen ervoeren het als erkenning dat het verhaal van hun vader of opa eindelijk werd opgeschreven. Een aantal had zijn of haar verhaal al eens eerder gedaan, zoals Teun de Groot. Als ik met de familieleden van de

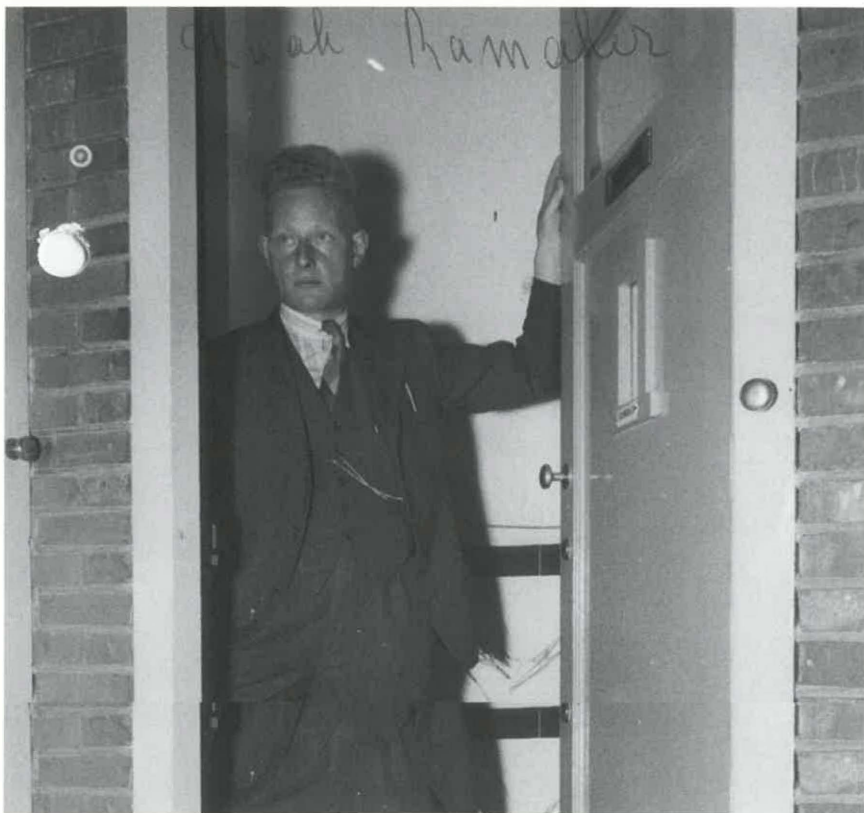
slachtoffers sprak, was ik vooral geïnteresseerd in de periode na de oorlog. Ik vroeg mij af welke invloed die aanslag op hun leven heeft gehad. Dat is natuurlijk een gevoelig onderwerp. De families waren vooral blij dat zij hun verhaal eindelijk konden doen.

En het bleek wel dat die aanslagen heel veel invloed hebben gehad. De meeste mensen die ik heb gesproken, waren nog erg jong op het moment dat het gebeurde. Door het wegvallen van de vader viel het gezin uit elkaar, of kon iemand zijn opleiding niet meer afmaken. Nog steeds voelen de kinderen en kleinkinderen van de slachtoffers veel woede. Het gaat natuurlijk ook om heel specifieke gevallen waarin er oogcontact is geweest tussen de dader en het slachtoffer. Het maakt nogal wat uit of je iemand op een slagveld neerschiet of thuis in zijn pyjama. Juist dat koelbloedige en het feit dat het Nederlanders waren die hun eigen landgenoten neerschoten, maakt het zo moeilijk te bevatten.

Ik heb alleen met kinderen en kleinkinderen van slachtoffers gesproken. In die families spelen de moorden echt een belangrijke rol. Kleinkinderen hebben hun opa dan wel nooit gekend, maar de verhalen erover zijn meestal springlevend. Vaak worden de slachtoffers herdacht als echte verzetsmensen en verzetshelden.

'Zaak Ramaker,
reconstructie
moord op Ramaker.
Diephuisstraat 3 hs.'

Deze foto maakt onderdeel uit van een groep foto's afkomstig van J. Kooy, onderzoeker na de oorlog bij de PRA (Politieke Recherche Afdeling) Groningen. De foto's (van SS'ers aan het Oostfront en van de Groningse NSB en NOC) zijn gebruikt bij diverse zaken, onder andere met betrekking tot Silbertanne moorden en verzet in Groningen. Bron: NIOD

Ouderkerk aan den IJssel. Silbertanne-moord. Het slachtoffer is burgemeester R. Vonk van Bodegraven.

De kogelgaten in het hoofd met het kruis er omheen, tonen duidelijk aan dat van korte afstand gevuurd is.

Foto: NIOD.

De *Silbertanne Aktion* was altijd erg onbekend, ook nabestaanden wisten vaak niet om hoeveel slachtoffers het ging. De moorden werden grondig voorbereid. De vraag waarom nou juist deze personen het slachtoffer werden, blijft onbeantwoord.”

Daderprofiel

“De mannen die betrokken waren bij de sluipmoorden hebben geen eenduidig profiel. Opleiding en komaf verschillen erg. Over het algemeen geldt dat de daders niet hoogopgeleid waren en dat hun familie ook pro-Duits was. Vaak kun je wel een moment aanwijzen waarop ze geïnteresseerd raken in de NSB of de SS. Wat de meeste leden van het *Sonderkommando* Feldmeijer gemeen hebben, is dat ze aan het oostfront gevochten hebben en na terugkeer voor het *Sonderkommando* gevraagd zijn. Veel van hen raakten gewond in de strijd en werden tijdens het herstel in Nederland opgeroepen voor het *Sonderkommando*. Het lijkt erop dat deze mannen nog wel wilden vechten, maar dat niet meer konden vanwege hun verwondingen. Door hun ervaringen aan het oostfront in de strijd tegen de Russen, waren ze afgestompt en daardoor geschikt om in Nederland sluipmoorden te plegen. Ze hadden aan het oostfront misschien wel ergere dingen gedaan. Drang naar avon-

tuur zal ook een rol gespeeld hebben, want de jongens die zich aanmeldde waren meestal een jaar of twintig. Natuurlijk waren de jaren dertig en veertig een periode van crisis en oorlog met alle onzekerheid die dat met zich meebracht. Dat zijn dan misschien verzachtende omstandigheden, maar er zijn nog altijd veel meer mensen die niet bij de SS of NSB zijn gegaan. Voor het uitvoeren van de moorden van de *Silbertanne Aktion* kan ik geen begrip hebben.

Soms lees je wel in verklaringen die de daders na de oorlog aflegden dat ze berouw hadden, maar vaak zijn die spijtbetuigingen vrij ongeloofwaardig. Emil Rühl bijvoorbeeld, verklaarde dat hij nooit de intentie had een bepaald persoon dood te schieten. Die verklaring gaat over een man die hij door het hoofd had geschoten, maar die dat overleefd had.

De laatste jaren is het taboe op onderzoek naar daders aan het verdwijnen. Het onderzoek naar iemands beweegredenen heeft niet als doel om begrip te kweken, maar om inzicht te krijgen in wat diegene ertoe brengt om misdaden te plegen. Wat maakt in de persoon en zijn omgeving dat iemand tot gruwelijke dingen in staat is? Omstandigheden kunnen een belangrijke rol spelen in keuzes die mensen soms moeten maken. Niet iedereen is daartegen opgewassen.”

